

ILM-FANGA SADOQATLI UMR

Hamidova Muhayyoxon Obidovna

*Namangan davlat universiteti, O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası professori,
f.f.n.*

E-mail: hamidova muhayyoxon@gmail.com

Har bir xalqning taraqqiyotida ilm-fan bayroqdorlarining o'rni beqiyosdir. Ularning fidokorona mehnati, teran tafakkuri va yuksak intellekti jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan poydevorni yaratadi. Ana shunday ilm fidoyilaridan biri – taniqli olim, filologiya fanlari doktori, akademik Baxtiyor Aminovich Nazarov bo'lib, u butun umrini ilmiy izlanishlar, ta'lim-tarbiya va ilmiy maktab yaratishdek sharaflı ishga bag'ishlagan. Uning hayoti va faoliyati, nafaqat o'z sohasi uchun, balki butun jamiyat uchun ibrat maktabidir.

Akademik Baxtiyor Nazarov O'zbekiston Respublikasi fan arbobi, Fanlar akademiyasi akademigi, o'zbek adabiyotshunosligidagi yirik olim, ko'plab shogirdlarning ustozı edi. Munaqqidning ilmiy ishlari XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti, tanqidchilik va adabiyotshunoslik metodologiyasi muammolari, adabiyot nazariyasi va adabiy aloqa masalalariga bag'ishlangan.

Baxtiyor Nazarov o'zbek adabiy tanqidchiligi maktabining yetakchi namoyandasi, o'zbek adabiy tanqidchiligining ilmiy asoslarini, ayniqsa, istiqlol yillarida yanada rivojlantirib, yuqori bosqichga ko'targan nazariyotchi-olım.

Uning XX asr o'zbek adabiyoti va hozirgi adabiy jarayonni adabiy tanqidchilik nuqtai nazaridan tahlil va tadqiq etgan ilmiy ishlari bugungi o'zbek adabiyotining badiiy saviyasini baholashda o'ziga xos o'rin tutadi. Uning o'zbek jadid adabiyotining o'rganilmagan sahifalarini tadqiq etishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy ishlari ushbu davr adabiyotini milliy, madaniy va adabiy qadriyatlarimizning tiklanishi nuqtai nazaridan yangicha o'rganishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. XX asr o'zbek adabiyotining yetakchi namoyandalaridan Oybek, G'afur G'ulom, Zulfiya, A. Oripov, Muhammad Yusuf singari o'z davri adabiy jarayonining asosiy rivojlanish tamoyillarini aks ettirgan yozuvchi-shoirlar ijodlari tadqiqiga yo'naltirilgan fundamental ilmiy ishlari o'zbek adabiyotining XX asr hamda istiqlol davridagi taraqqiyot tendentsiyalarini belgilashga xizmat qilishi bilan alohida ajralib turadi.

B.Nazarov ilmiy qiziqishlari hozirgi adabiy jarayon, XX asr o'zbek adabiyoti tarixi, nazariyasi, adabiy tanqid masalalariga qaratilgan. Uning "Bu sehrli dunyo", "Hayotiylik-bezavol mezon", "O'zbek tanqidchiligi. G'oyaviylik. Metod. Qahramon" singari o'nga yaqin monografiya va risolalarida, tanqid tarixiga doir ishlarida Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon, Abdulla Qahhor estetik qarashlari badiiy ijod, adabiy tanqid va adabiy jarayonning chambarchas aloqadorligida, qozoq, qirg'iz, tatar, ozarbayjon adabiyotlari bilan qiyosiy o'rganildi. U ikki jildlik "O'zbek adabiy tanqidi tarixi", uch jildlik "Adabiy turlar va janrlar" kabi tadqiqotlar, 20 jildlik Oybekning "Mukammal asarlar to'plami"ni tayyorlashda faol ishtirok etdi.

B.Nazarov mamlakatimiz ilmiy hayotidagi dolzarb masalalar yechimida faol ishtirok etishga intildi. U o'zbek tiliga davlat tili maqomi berish xususidagi qonun loyihasini tayyorlashda faol qatnashdi. Fitrat va Cho'lpon ijodi yuzasidan xulosa tayyorlash komissiyasiga rahbarlik qildi. Amerika Qo'shma Shtatlari Indiana universitetida ma'lum muddat dars berdi, AQSh (1987, 1990, 2003), Germaniya (1975, 1988, 1990), Turkiya (1992, 1993, 1994), Norvegiya kabi qator xorijiy mamlakatlardagi ilmiy anjumanlarda qatnashdi. Maqolalari AQSh, Polsha, Belorussiya, Qozog'iston, Rossiya ilmiy nashrlarida chop etilgan.

Mustaqillik yillarida Amir Temur, Xorazmiy, Farg'oniy, Moturidiy, Jaloliddin Manguberdi, "Alpomish", Buxoro va Xiva shaharlari yubileylariga bag'ishlangan xalqaro anjumanlarning tashkiliy tadbirlarida faol ishtirok etdi. Uning bu xizmatlari Xalqaro Oltoyshunoslik konferensiyasi (PIAK) ning komissiya a'zosi, Turkiyadagi Turk tili Qurumining muxbir a'zosi etib saylanishiga olib keldi.

Akademik B.Nazarov ilmiy tashkiliy faoliyatini jamoatchilik ishlari bilan qo'shib olib bordi. O'z RFA Til va Adabiyot instituti hamda O'zbekiston Milliy universiteti qoshidagi adabiyotshunoslik bo'yicha ixtisoslashgan kengash raisi va a'zosi, O'zR FA qoshidagi adabiyotshunoslik bo'yicha Respublika ilmiy muvofiqlashtiruvchi kengash raisi, Sharqshunoslar assotsiatsiyasi prezidiumi a'zosi, "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali bosh muharriri va tahririyat a'zosi, "Sovetskaya tyurkologiya" jurnali tahrir hay'ati a'zosi, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi, adabiyotshunoslik va tanqid kengashi raisi sifatida turli yillarda o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni halol va vijdonan bajarib keldi. Uning bevosita ilmiy rahbarligi va ilmiy maslahatchiligida 10 ga yaqin fan doktori va 20 dan ortiq fan nomzodlari tayyorlangan. Uning tashabbuskorligi va tashkilotchiligi O'zR Fanlar akademiyasi hamda Yozuvchilar uyushmasidagi jamoat ishlari, o'nlab monografiyalarga mas'ul muharrirlik, 15 dan ortiq fan doktoriga opponentlik, turli

ilmiy-nazariy anjumanlarni tashkil etib, ularda o'zi faol ishtirok etishida namoyon bo'ladi [3, 281-282].

Baxtiyor Nazarov ilmiy faoliyatini chuqur tahlil qiladigan bo'lsak, u nafaqat o'z sohasi bo'yicha yirik tadqiqotlar olib borgan, balki ilmiy maktab yaratish, yosh olimlarni tayyorlash, ilmiy an'analarni davom ettirish yo'lida ham samarali ishlar qilgan. Uning asarlari o'z dolzarbligi, nazariy chuqurligi va amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. B.A.Nazarovning ilmiy qarashlari va izlanishlari o'zbek adabiyotini xalqaro miqyosda tanitishda muhim omil bo'lgan.

Akademik Baxtiyor Nazarovning sermazmun hayoti, ilm-fan rivojiga qo'shgan ulkan hissi va vatan oldidagi xizmatlarini yoritishga bag'ishlagan. Uning sadoqat bilan bosib o'tilgan umri bugungi va ertangi avlodlar uchun ilmga muhabbat, fidoyilik va ma'naviy kamolot namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Akademik Baxtiyor Nazarov o'zining teran tafakkuri, ilmiy salohiyati va yuksak insoniy fazilatlari bilan nafaqat ilm-fan sohasida, balki butun jamiyat hayotida chuqur iz qoldirgan yirik siymodir. Uning hayotiy yo'li ilmga muhabbat, mehnatsevarlik va Vatanga sadoqat bilan sug'orilgan bo'lib, bu jihatlar uning har bir ishida yaqqol namoyon bo'lgan.

Men akademik B.Nazarov bilan 1996-yil Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot institutiga aspiranturaga o'qishga kirganimda tanishganman. U vaqtda aspiranturaga o'qishga kirayotgan aspirantlar referat tayyorlab olib borishar edi. Men ham juda sinchiklab o'qilmasa kerak deb yoshligimga borib oddiyroq tarzda yozib boravergandim. Aynan shu referatimni akademik, filologiya fanlari doktori B.A.Nazarov o'qib ko'rib, "Men aynan shu qizimizga ilmiy rahbar bo'laman. Bu qizda ilmga bo'lgan qiziqish bor. U bimalol ilmiy ishni olib bora oladi va himoya qiladi", deb ishonch bildiribdilar. Keyinchalik menga bu haqida aytishganida ustozga hurmatim oshgan. Meni, oddiy bir qishloqdan chiqqan qiz tomonidan yozilgan oddiy referatimni o'qib, uning muallifini ko'rmay turib, unga ishonch bildirish ham ustozning bugungi kunda yoshlarga keng e'tibor berish kerak degan fikrni o'sha vaqtdayoq teran anglab yetgan holda ish olib bora oluvchi inson sifatida har qancha sifatlar bilan ta'riflansa ham oz bo'lsa kerak.

Ilmiy ishimni olib borish jarayonida ham B.A.Nazarovni ishlari ko'p bo'lishiga qaramay oldilariga kim kelmasin, ularga vaqt ajratib, shu inson bilan samimiy suhbat qura olganligi, ilmiy ishiga oidmi yoki maqolami, tezismi yozsa shuni ham ishlari ko'pligiga qaramay erinmay ko'rib, tahrir qilib, taqriz ham yozib berardilar. Menga yana ustozning yoqqan tomonlaridan biri har qanday jahllari chiqib tergan bo'lsa ham hych qachon biz shogirdlarga qattiq gapirmas, noto'g'ri ish qilib

qo'ysak ham yetig'i bilan tushuntirib to'g'rilar edilar. Bir kuni nimadir bo'lib bir maqolamni yozishda (u vaqtda hozirgidek kompyuter hali ommalashmagan, ishimizni ham oldin qo'lyozma qilib, keyin mashinkada yozib, gazeta, jurnal idoralariga olib borilardi) ruchkamning zapasi tugab qolib, maqolamning davomini boshqa pastada yozgandim. Shunda maqolamni o'qib, tahrir qilayotgan ustoz: "O'zini hurmat qilgan inson hyech qachon har xil pastada yozmaydi", deb kulib yengilgina tanbeh berib o'tgan edilar. Hozir yillar o'tib, boshqa ilmiy rahbarlarning shogirdlarga bo'lgan munosabatini ko'rib haqiqatan menga mehdaryo ustoz ilmiy rahbar bo'lgan ekan deb o'ylayman. Nafaqat B.A.Nazarov, institutning direktori f.f.d., akademik T.Mirzayev, N.Karimov, S.Mamajanov, G'.Mo'minov, B.Sarimsoqov, R.Barakayev, N.Rahimjonov, S.Meliyev, U.Normatov, H.Boltaboyev. K.Mustanov, N.Vladimirova, P.Mansurovalarni ham yorqin xotiralar bilan eslamay bo'lmaydi. Ushbu nomlari sanab o'tilgan har bir olim mening hayotimda faqat va faqat yaxshi hamda ilm-fanga sadoqatli inson sifatida iz qoldirganlar. Eng qizig'i, ularning birortasi bu mening shogirdim emasku demay, qachon oldilariga qanday masalada yordam so'rab borsam yordam berishgan. Ilmiy rahbarim B.A.Nazarov esa "Men ilmiy rahbari bo'lib turib u nima uchun boshqaning oldiga boryapti", demas va ko'ngillariga ham olmay, "Men bu yerda bo'lmagan vaqtimda shu yerdagilardan bexijolat bemalol yordam olavering", der edilar. Bu xarakterlari ham ularning mehdaryo va kamtar inson ekanliklarini ko'rsatadi. Men ustozning oldiga bir varoqmi yoki ikki varoqmi ishimga oid nimadir yozib olib borsam ham hyech erinmay tekshirib berar, kamchiliklarimni tushuntirib, kerakli maslahatlarini berar edilar.

Haqiqatan ham ustozning ko'rinishlariga qarab baho berib bo'lmas edi. Ko'rinishlaridan kulib turgan inson bo'lganlari bilan, ko'plab shogirdlar ustozning oldilariga dadil bora olmas, ularning qandaydir o'zlariga xos salobatlari bor edi. Lekin aslida shunday salobatli ustozimiz ham bizni sir bosib turgan qiyofalaridan farqli tarzda har doim vaqtlarini qizg'anmas, qandaydir ish bilan band bo'lishlariga qaramay, hyech qachon oldilariga kirib kutib qolmasdik. Shuningdek, nimanidir tushunmasak, erinmay tushuntirar, maqola yozish bo'ladimi, ilmiy ishga oid manbalarni tayyorlash kerakmi, har birini erinmay tushuntirar edilar. Men dastlab ilmiy ishinni boshlagan kezlarim menga publitsistika bo'yicha ish olib borishni maslahat bergandilar. Men ustoz tavsiya etgan adabiyotlarni akademiyaning kutubxonasida ikki hafta o'tirib, kartoteka va manbalar bilan tanishdim. Lekin nimagadir publitsistikada ilmiy ish olib borishimga ko'zim yetmadi. Bu xususida ustozga aytganimda, "Qaysi janrga ko'proq qiziqasiz?" deb so'radilar. Men asosan nasriy janrdagi asarlarga qiziqishimni aytganimdan keyin "Hozirgi o'zbek

adabiyotida milliy qahramon muammosi (Shukur Xolmirzayev ijodi misolida)” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyam mavzusini tavsiya etdilar. Shu o‘rinda ham ularning xarakterlaridagi kamtarlikning guvohi bo‘lish mumkin. “Men bu mavzuda ilmiy ish qilishimga ko‘zim yetmayapti”, degan shogird ustoz nazarida hali ilmiy ishni boshlamasdan oldin qaysarlik qilgandek, ustozning fikriga qarshi chiqqandek taassurot uyg‘otishi mumkinligini hozir ustozni xotirlab o‘tirib tushunyapman. Lekin u vaqtda ustoz menimcha bunday xayolga ham kelmaganlar. Mening fikrimni to‘g‘ri qabul qilib, to‘g‘ri yo‘nalishi berib, qolaversa, yana qo‘llab-quvvatlaganlar. Ha, ustozdan biz shogirdlar ko‘p narsalarni o‘rganganmiz. O‘zbekona suhbatlashish madaniyatini, kamtarlikni, boshqalar fikrini diqqat bilan eshitib, keyin xulosa chiqarishni. Bu o‘rganganlarimiz esa hayotimiz davomida bizga faqat va faqat omad olib keldi, desam mubolag‘a qilmagan bo‘laman.

Hozir ustozni yodga olib, ularning savlatli, kulib turgan chehralari, oq oralagan sochlari ko‘z oldimga keladi. Ustozning shogirdlaridan biri f.f.n., dotsent I.Qurbonboyev bilan ko‘rishib qolganimizda yoki telefon orqali suhbatlashganimizda ham ustozni eslaymiz. Bir suhbatda Ilhomjon: “Opa haqiqatan ham ustozning o‘zlariga xos o‘rinlari bor edi. O‘sha vaqtda institutning zamdirektori bo‘lgan Rahmatulla aka Barakayev bilan gaplashib qolganimizda ham: “Baxtiyor akaning institutda o‘rni katta edi. U kishi institutga kelsa hamma ularning istiqbollari yugurib qolar edi. Ularning o‘zlariga xos insonni o‘zlariga tortadigan ohangrabolari bor edi” degandi, deb eslagandi.

Ustoz 70 yoshga to‘lgan kunlari hamma shogirdlarini yig‘ib birga o‘tirmoqchi bo‘ldilar. Lekin u vaqtda viloyatlarda paxta yig‘im-terimi ketayotganligi, hozirgidek professor-o‘qituvchilar va talabalar majburiy mehnatdan ozod etilmagan kezlar edi. Qolaversa, Namangan davlat universitetiga yangi rektor tayinlangani, u insonni hali yaxshi tanimaganligim uchun oldiga kirib ruxsat so‘rashga botina olmadim. Eng alam qiladigani, o‘sha kuni yangi rektor smena bo‘yicha paxta yig‘im-terimiga ketgan professor-o‘qituvchilardan tashqari hamma professor-o‘qituvchiga universitetning faollar zalida yig‘ilish qiladigan bo‘lib qoldi. Men o‘sha vaqtda ilmiy darajaga ega bo‘lmasa ham kafedra mudiri bo‘lib ishlayotgan yigitimizda ruxsat so‘raganimda ruxsat bermadi. Men bilan ustozning shogirlaridan biri filologiya fanlari nomzodi, dotsent O.Karimov domla o‘zi ishlayotgan kafedra mudiri va dekandan ruxsat olib chiqdilar. Domla o‘rtaga tushsalar ham mudirimiz ruxsat bermadi. Noiloj O.Karimov domla o‘zlari ustozning 70 yilliklari bilan tabriklagani ketdilar. Keyinchalik yangi rektorimiz A.V.Umarov bilan tanishib, ularga o‘sha kungi holatni aytganimda: “Juda kamtarsiz-a, men akademik B.A.Nazarovni juda hurmat qilaman. Ustozni oldiga borish haqida oldimga

kirganingizda bemalol ruxsat berardim”, degandilar. Ustozning tug‘ilgan kunlari munosabati bilan Toshkentga ketgan O.Karimov domla xursand qaytdilar. Sababini so‘rasam, “Ustozimiz juda bag‘rikeng, kamtar insonlar-a. Yig‘ilgan shogirdlarga Olib borgan sovg‘amizni olmay, o‘zlari biz yig‘ilgan shogirlarga Do‘rmonda o‘tirish qilib berdilar. Sizning bora olmaganingizga juda afsuslandilar. Juda ko‘rgilari kelgan ekan. Viloyatdan kelish, ayniqsa, paxta yig‘im-terimi vaqtida kelish osonmas, deb to‘g‘ri tushundilar. Hyech bora olmaganingizga xijolat bo‘lmang”, dedilar.

Ha, ustoz haqida qancha ijobiy xislatlarni sanasak ham oz. 2012-yilning yoz oyida universitetda qabulda mas'ulman. Shu yili yoz oyida ustozning rafiqalari Muharram opa qizlari Nigoraxon bilan Chortoq sanatoriyasiga dam olishgani kelishgan ekan. Men bundan bexabarman. Dam olish kunida ustoz B.A.Nazarov oilalarini olgani qaynilari Bahodir aka bilan Namanganga keldilar. Shundagina meni o‘zlari ko‘rgilari kelib O.Karimov domladan meni ayttdilar. Kechki payt ishdan chiqib, turmush o‘rtog‘im va farzandlarimni ham olib sanatoriyaga bordim. U yerda ustoz B.A.Nazarov, NamDu professori, filologiya fanlari doktori Z.Sodiqov, O.Karimov, Bahodir aka va ustozning rafiqalari Muharramxon opa, qizlari Nigoraxonlar bilan uchrashib, suhbatlashib, uyga qaytdik. Eng qizig‘i ular ertasi kuni Toshkentga qaytishlarini ham aytishmadi. Ishdagi insonni ovora qilmaylik deb, shu yerdamiz deyishgan ekan.

Akademik B.Nazarovning faoliyatida alohida e‘tiborga molik jihat – bu uning ilm-fanni yurt taraqqiyotiga xizmat qildirishga bo‘lgan intilishidir. U ilmni faqat nazariy bilim emas, balki xalq va davlat manfaatlariga xizmat qiluvchi kuch deb bilgan. Shu bois, u ko‘plab ijtimoiy, ma‘naviy va iqtisodiy muammolar yechimiga ilmiy yondashuv orqali yondashgan, o‘z tavsiyalari bilan davlat siyosatining muhim yo‘nalishlariga ta‘sir o‘tkazgan.

Baxtiyor Nazarovning vatanparvarlik tuyg‘usi uning faoliyatida doimo asosiy o‘rin tutgan. U O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot yo‘lini qo‘llab-quvvatlagan, milliy manfaatlarni himoya qilishda faollik ko‘rsatgan va yosh avlodni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashga alohida e‘tibor bergan. Uning shogirdlari bugun ham ustozlari yo‘lidan borib, fan, ta‘lim va jamiyat rivojiga munosib hissa qo‘shmoqdalar.

Shuningdek, akademikning insoniy fazilatlarini – samimiylik, kamtarlik, halollik va odamlarga mehr bilan munosabatda bo‘lishi ham uni chinakam ustoz va yurt fidoyisi sifatida ko‘rsatadi. U uchun ilm shunchaki kasb emas, balki hayot mazmuni, milliy taraqqiyotga xizmat qilishning eng muhim yo‘li edi.

Iste'dodli olim tashkilotchilik va yuksak insoniy fazilatlar bilan respublika va xorijiy olimlar hurmatini qozongan.

Baxtiyor Nazarov — o'zbek adabiyotshunosligining yirik namoyandalaridan biri sifatida ilm-fanga, ma'naviyatga va xalqimizning madaniy taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan fidoyi olim edi. Uning sermazmun ilmiy faoliyati, adabiy jarayonlarga chuqur yondashuvi va milliy adabiyotimizni ilmiy asosda o'rganish borasidagi xizmatlari uni adabiyotshunoslik tarixida o'chmas iz qoldirgan siymoga aylantirdi.

Baxtiyor Nazarov o'zining chuqur tahlillari, ilmiy jasorati va mustaqil fikri bilan nafaqat o'z zamondoshlariga, balki kelajak avlodlarga ham katta saboq bo'la oldi. Uning ilmiy merosi — bugungi tadqiqotchilar uchun bebaho manba, yoshlar uchun esa fidoyilik, vatanparvarlik va halollik maktabidir.

Bugun biz akademik Baxtiyor Nazarovni eslar ekanmiz, uning nafaqat olim sifatida, balki kamtarin, samimiy, yuqori ma'naviyatli inson sifatidagi siymosini ham ehtirom bilan yodga olamiz. Uning ibratli hayoti va ilm-fanga sadoqati hech qachon unutilmaydi. u o'zbek ilm-fani osmonida doimo porlaydigan yulduz bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
- 2.Nazarov B. **Adabiyot – haqiqat ko'zgusi.** – Toshkent: Fan, 1998.
- 3.Nazarov B. va boshqalar. **O'zbek adabiy tanqidi tarixi: darslik.** - Toshkent: Tafakkur qanoti, 2012.- 396 b.
- 4.Nazarov B. **Milliy uyg'onish va adabiyot.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
- 5.Qosimov B. **Zamon va adabiyot.** – Toshkent: O'zbekiston, 2004.
- 6.Xasanov Z. **Akademik Baxtiyor Nazarov: Hayoti va ilmiy merosi** // “O'zbek tili va adabiyoti” jurnali, 2015.- №2.
- “7.O'zbek adabiyoti tarixi” (Akademik nashr), 3-jild. – Toshkent: Fan, 2010.
- 8.G'afurov B. **O'zbek adabiy tanqidchiligi: tarix va taraqqiyot.** – Toshkent: Fan, 2009.
- 9.www.fan-portal.uz – O'zbekiston fan arboblari haqida ma'lumotlar portali.